

## AZ OROSZ VALLÁSI VISZONYOK

A FRANCIA FORRADALOM vége visszafordulást hozott azokhoz az eszményekhez, melyek ellen hősi korszakában a nagy forradalom annyit hadakozott. S ha rendszerint az ilyen történeti analógiák megbízhatatlanok is: a szemlélő mégis úgy érzi, az orosz szellem élete ma hasonló jelenségeket mutat. A német nemzeti szocializmus külpolitikája eltérítette az orosz politikát eddigi világforradalmi dinamizmusától s reakényszerítette a nyugati kapitalista államokkal való szövetségre. Ezzel párhuzamosan pedig az orosz szellem is elfordult eddigi nemzetközi és proletár magatartásától és újra fölfedezi az orosz népiség mélységeit. Az út visszafelé nehéz és kerülőkkel teli: mert a mai orosz szellemnek nemcsak a cári és nemesi korszak kultúráján kell túlhaladnia, hogy visszajusson az orosz népszellem forrásaiig, hanem túl kell haladnia a nemzetközi és hivatalosan eddig kitenyészett, gyökértelen „proletkult“ — proletárkultúra rétegein is. De az orosz irodalom, színházi fejlődés, zenei törekvések ma mind eljutottak mégis oda, hogy az orosz népiességből merítik indításukat. Kétségtelen: ebben a népies irányváltozásban rengeteg a hivatalos politikai indítás. Az orosz rendszer mai urai érzik az európai közszellem fordultát, tudják, hogy a „nemzeti“ érzés újra az európai politika legnagyobb mozgatóereje lett. A régebb marxista frazeológia gyakran utalt rá: a nemzeti gondolat az uralkodó és kizsákmányoló osztályok terméke és eszköze. De ma az orosz vezetőrétegnek is éreznie kell, mint szállott alá a nemzeti gondolat a tömegek mély rétegei felé s mint használják föl e mély népi ösztönöket maguk javára az autoritativ rendszerek. A mai orosz rendszer így igen sokat tanult a német és olasz példákon s tudja jól: a forradalom első korszakának nemzetközi jelszavai ma már az orosz nép mély rétegeire hatástalanok. Ahogy befelé fordultak, önmaguk felé az egyetemes európai humanitástól az autoritativ uralom alatt álló nemzetek, úgy fordult el az orosz szellemi élet némely oldala is — bár a legtöbbször a régi marxista és forradalmi frazeológia díszleteivel — a nemzetközi proletárforradalom szellemi tartalmától s úgylátszik, hogy a nemzetközi-világforradalmi dinamizmus mellett az orosz nép életét valami új népiesség fűti alá; a szellemi és irodalmi népiesség és az új orosz imperialista, befeléforduló politika összefüggése egyre nyilvánvalóbb, — bár emellett a marxista s világforradalmi ideológia változatlanul s brutálisan uralkodik az állam életén.

Szellemi élet és politika ezen Összefüggéseiben természetesen a politika játssza még ma is a döntő szerepet. De az is nyilvánvaló, hogy egyre erősebben törnek föl az orosz népiesség eddig eltömött forrásai; a politika már nem is ellenkezik, ehelyett a maga szolgálatába állítja az új áramokat. Orosz nép, orosz föld, orosz táj, orosz népzene és népművészet az orosz szellemnek ma újra izgató kérdései. De a figyelmes szemlélő előtt — orosz és külföldi szemlélő előtt egyaránt — nem lehet titok: az új orosz népiesség egészséges és ösztönös, természetes és őszintén mélyről fakadó, minden politikai közrehatás mellett is — de nem leplezhet el egy óriási hasadást. Az orosz népiesség két elemből alakult. Az egyik volt a szláv népi elem, a másik a bizánci kereszténység. S épp e ponton válik döntő jelentőségűvé az új népiesség politikai szerepe: Sztálin befeléforduló rendszere révén, mely eszmei visszatérést jelent az orosz politika Nagy Péter előtti hagyományaihoz és bizonyos szakítást a forradalom első korszakának világgforradalmi örökségével, az új orosz népi tudat már öntudatosodhatott s megerősödhetett, mert ez javára van az új orosz politika irányainak; a népi tudatot hivatalosan is pártolják és fejlesztik, de a vallási föléledés elé óriási akadályokat állítanak: még élnek erősen a régebbi vallásellenes elfogultságok s még mindig erős a félelem a pravoszlávia politikai szerepétől és a hatástól, melyet az orosz nép életére tagadhatatlanul még ma is gyakorol.

MÍG AZ OROSZ RENDSZER a népi-nemzeti öntudat kérdésében — érezvén az orosz népiesség dinamikáját — eléje próbál menni a népies szellemi újulásnak, addig a vallási kérdésben kitart az eddigi merev és elutasító álláspont mellett. A kereszténységet már értékeli, itt-ott mint történeti terméket, de ezek a „pozitív“ értékelő hangok a történeti és népi terméknek szólnak és nem az isteni eredetű intézménynek. Itt a hivatalos és intellektuális orosz fölfogás sok egyezést mutat — minden politikai és világnézeti ellentét ellenére is — az egyéb európai autoritativ rendszereknek a vallásügy kérdésében elfoglalt álláspontjával, hiszen ezek is többnyire a történeti és népi szellem termékét látják a kereszténységben. A nyugati viszonyokkal szemben itt nagy eltérés az, hogy az orosz egyház — híven bizánci eredetéhez és cezaropapisztikus hagyományaihoz — sohasem élt a világi hatalomtól függetlenül, mint a római egyház, hanem teljesen azonosulnia kellett az állammal. 1700-ban Nagy Péter megszüntette a patriarchátust, mert ez útjában volt politikai és autokrata terveinek s ezóta a cár volt az orosz egyház feje a nagy forradalom kitöréséig, mikor a patriarchátus újra följúult. Így az orosz egyháznak az autokrata állammal együtt kellett elbuknia. Az egyház ezen állami függősége természetesen igen erős fegyver volt az egyház és a régi állam ellenségeinek kezében, akik hivatkoztak rá: a kereszténység az osztályuralom eszköze csupán. Maga az orosz történeti fölfogás is igazolni látszott — épp ott, ahol a leginkább átöröklődtek a bizánci hagyományok — e nézeteket: Isten az orosz állami-keresztény fölfogás szerint nem csupán a szerető Krisztus, aki felé az állam által való szorongattatásai közt a gyámoltalan s államellenes hajlamú orosz lélek annyit fohászkozott, hanem

egyúttal a fényes és hideg magasságokban trónoló bizánci Pantokrator és Kozmokrator is; a cár, mint a bizánci bazileüsöz közvetlen jogutódja, egyúttal Isten meghatalmazottja is; a cárról és Istenről való nézetek így keveredtek együvé, épp a bizánci eredetű cári eszme s a cezaropapisztikus tradíció miatt, mikor is az egyház az állammal egylényegű lett.

Az állammal való régi kapcsolatok még ma is bénítok: ezért nem beszélhetünk még Oroszországban a kereszténységhez való olyan visszatérésről, mint amilyennel a francia forradalom végén találkozunk. De már szaporodnak a tanújelek, melyek itt is lassú fordulatot hirdetnek talán. 1935-ben jelennek meg az első karácsonyfák újra Oroszországban. Az állam nem tesz semmit ellenük s nem tartják veszedelmesnek a régi szokást. Olybá veszik, mint ami szociológiailag azzal a változással kapcsolatos, mikor a szovjet külsőleg is visszafelé indult a „polgári“ világ felé s a karácsonyfák engedélyezése is arra az időre esik, mikor kimondották: a szovjet világnézetével nem ellentétes a nyakkendő, a tánc, a tiszta gallér, a tiszta ing, a társasági zene, a vasalt nadrág, a társasági élet. Mégis: a karácsonyfák láttán valami szelíd izgalom fogja el az embereket. 1935-ben még csak bátortalanul jelentkeznek pár fa — de 1936 karácsonyára már számtalan karácsonyfa gyertyái égnek a Szovjetunió területén szerteszét. A hivatalos körök el nem mulasztották, hogy ne utaljanak a karácsonyi szokások esetleges káros hatásaira s ugyanekkor a karácsonyfát is igyekeztek a maguk szolgálatába állítani. Jaroszlavszkij, az Istentelenek Szövetségének, a Bezbozsnjikoknak elnöke, ez a még Lenin környezetéből való öreg bolsevik még 1935 telén utalt reá, hogy a fényes karácsonyfának a gyermeki lélekre gyakorolt hatása kitűnő propagandaeszköz, melyet a szovjetnek kár lenne kihasználatlanul hagynia, ügyelni kell reá, hogy a karácsonyfától távol legyen minden istenes szimbolika. Ne is hívják karácsonyi fának, de újévi fának... Bevezették újra a „karácsonyi öreg“, a magyar Mikulás régi szokását is újra, most „fagyapónak“ hívják s némely progresszív helyeken Sztálin maszkiájában jelenik meg, nagy ívelt fekete bajusszal. Régi s új képzetek így keverednek a gyermekek lelkében együvé s a diktátor e karácsonyi kultusza is hozzájárul Sztálin szinte földöntúli szférákba való fölemeléséhez. Az állami elárúsítóhelyek rengeteg karácsonyi játékot hoztak forgalomba s gondot fordítottak arra is, hogy a karácsonyfadiszeknek istenellenes és hivatalos ideológiai értelmük legyen. A szovjet karácsonyfáján csupa karikatúra függött: pópák, a kis Jézus, Bethlehem, angyalok, fasiszták, hitleristák karikatúrái, avagy a szovjet-imperializmus lelkesítő kellékei: tankok, vörös katonák, spanyol népfrontos milicisták figurái, a szovjetalkotmány új tételeit hirdető aranytáblácskák... A hivatalos ünnep december 24-ére esett, az új, nyugati naptár szerint; de csak kevesen ünnepeltek ezen az állami ünnepen; a többség most is január 6-án ünnepelte a karácsonyt, régi orthodox szokás szerint, ahogy ezt a hivatalos beszámolók fölpanaszolták; a főlszín alól előtörték a nép régi pravoszláv érzelmei.

Hogy Sztálin személye a karácsonyi ünneplésben is ily nevezetes szerepet nyert, ez a tény egy fontos szellemi folyamatot jelöl: Sztálin

és a nép mély kapcsolatát. Mert a mai orosz nép tudatában Sztálin úgy él, mint az új orosz népi haza megteremtője s konszolidálója; s Sztálin és köre mindent elkövetnek, hogy meggyőzzék az egyszerű orosz embert: a száműzött s kivégzett régi forradalmárok a nép ellenségei és békéjének megzavarói, a nép helyzete már javult, de ezek a kalandorok, ezek a nyugtalan intellektuelek minduntalan új kalandokra akarják hajtani — békéjének, jólétének, nyugalmanak öre egyedül Sztálin. Úgylátszik már hogy Sztálin divinációjában így az erőszak oltárra emelésén kívül egy új politikai s nemzeti mítosz szükséglete jelentkezik s e mítosz lassan áttevődik már vallási szférák közé. A kétkedő intellektuelek hiányzanak s így a hivatalos akarat s a nép fantáziája (mert az orosz lelket a végtelen hatalom mindig csodálattal tölti el) közös erővel hatnak közre az új népi-politikai mítoszok megszületésére. Az orosz tömeg már az új viszonyok közé növekedett — tehát a régi orthodox vallási nézetek nem igen akadályozhatják a hivatalos propaganda mítoszeremő erejét s ugyanekkor viszont annál intenzívebb s mélyebb a naiv orosz nép vallási szükséglete is, mely nem egyszer oly aggodalommal tölti el a hivatalos, uralkodó rétegeket. Innét van egyfelől a rengeteg zavar, mely abból áll elő, hogy a hivatalos propaganda mítoszeremő ereje áttöri a régi vallásos képzetek amúgy is meggyöngült határait, másfelől meg innét van az az őszinteség is, ahogy a nép vallásos szükséglete minden hivatalos nyomás ellenére is jelentkezik. A kormány érzi a vallásosság új erejét; a szovjetsajtó hívogató hangjának is ez az oka: hiszen az új szovjetalkotmány vallásszabadságot ad s a hívő ember is lehet jó kommunista. Csakhogy: minél alaposan föl kell világosítani az embereket..., hirdetik; s bár a gyakorlat még a régi erőszakos, Jaroszlavszkij, a Bezbozsnnyikok elnöke már szükségesnek tartja kijelenteni: elveti elméletben a vallásellenes erőszakot s a józan ész erejére hivatkozik...

A változás nem a tudatos rétegeken, de a gyermekeken s a távoli és elmaradtabb vidékek lakóin észlelhető. A szovjet gyermekeit Lenintől szóló épületes meséken nevelik s a nép képzelete egyre fényesebb glóriát fon feje köré, ő a jogfolytonosság eredete s reá hivatkoznak Sztálin s ellenfelei egyaránt. A magát előbb jogrenddé, majd ma már metafizikai lényé konstituáló forradalom így szerez magának, kilépve materialista-messianista s racionalista köreiből, természetfölötti legitimitást a „nagy halott“ által. A szovjet s a forradalom itt már nem a ráció és a materiális erők kérdése, de hit; az emigráció éveiben — Lenin és Plechanov gúnyos racionalista megjegyzéseitől kísérve — már Lunacsarszkij, a forradalom „széplelke“ és „dilettánsa“, az orosz történelmi és népi szellem egyetlen öre az összeomlás évében úgy vélekedett, hogy a szocializmus új vallása az emberiségnek; később a világforradalom eljövetele magánál Leninnél is hit kérdése lett, amint a Kremlbe zárkózottan a valóságtól távol élt. Ma viszont Lenint veszik körül egyre nyilvánvalóbb vallásos külsőségekkel, arcképe ott van mindenütt, holtteste mauzóleumában, a Vörös-téren, a Kreml alatt vallásos tisztelet tárgya; egyáltalában már benne kapcsolódik össze múlt és jövő. De az ő valóságán is túlhaladt az idő \$ már Sztálin ereje, alakja is a valóságból egyre jobban áttevődik

a legendák s mítoszok szféráiba, a valóságtól kezd elidegenülni. A hivatalos körök melegen pártolják ezt a mítoszképződést mindkét irányban, hiszen ez érdekük is. A népélet kutatói meg egyre nagyobb buzgalommal gyűjtik a Lenin-mondakört, melynek érdekes darabjai nem is annyira a racionalizált és industrializált európai Oroszországban, hanem inkább a keleti részekben találhatók — ott, hol az oroszoknak tényleg civilizatórius küldetésük lehetne, s ahol a mítosz- és hőskeresés szükséglete a legegységesebb. Itt Lenin szinte már isteni személy a nép között. Lenin materialista messianizmusa s osztályharcos világgörögésége itt egyetemes emberi igazság és világboldogítás. A kirgizek, üzbégek, Türkmenisztán lakosai úgy beszélnek róla sátraik alatt, mint aki Isten küldötte volt a szegény emberek között. A kirgizeknél, például, ilyen mese járja róla:

A cár hercegeivel elhatározta a háborút s halni küldte a szegényeket, mert még nagyobb gazdagságot akart; a föld lángba borult; a füst az egekig tört s a láng megégette magának Allahnak a palástját is. Allah erre megharagudott, de hiába kérdezte tanácsosait, ezek nem mondtak neki semmi jót és okosat, hogy lehetne lecsillapítani a föld nemzeteit. Mire Allah maga szállt le a földre, elment Oroszországba egy szegény ember képében s amint vándorol, egyszerre csak útjába akad egy nagy kő s akárhogy próbálta, sehogy sem bírta helyéről elmozdítani. De szerencsére arra jött egy ember, Lenin nevű, fogott két nagy gerendát, nekifeszítette a kőnek s egyszeriben el is mozdította a követ. Allah látta, ez az ő embere, magába vitte az égbe föl, tizenhat napon s tizenhat éjen át oktatta, aztán leküldte a földre vissza — hát így jött el Lenin, befejezte a háborút, eloltotta a nagy tüzet, békét hozott az embereknek és szép testvéri szeretetet...

Míg pedig az állami kultusz itt is, ott is áttöri a vallás régi köreit, addig az orosz vallásosság a szektáriánizmusba, az orosz vallási rajongás e régi formái közé menekül. A lapok aggódva írják a szekták terjedéséről. „Jozefcovci“, „Vasziljevci“ — így hívják magukat, kedves szentjeik nyomán; éjjel, magánházakban jönnek össze, titkon, mint az öskeresztények s az „illegális templomok“ sírástól, énektől, imától zengenek, nem is valami titkosan. Az új szovjetalkotmány, mely az „állampolgári jogegyenlőség“ alapján áll s az általános, egyenlő, titkos, közvetlen választójog a tétele, bár ugyanakkor a jelölés jogát szigorúan fönntartja a kommunista pártnak s a véle kapcsolatos szervezeteknek, magában foglalja a vallásszabadság elvét is. A hivatalos nézetek épp ezért ingadoznak, túrják-e e szektákat, vagy tekintsék államellenesnek működésüket. Mert közben egyre több kolchozból érkezik a hír: a parasztok követelik, ismerje el törvényesnek az állam az egyházi házasságot; másutt meg, hír szerint, arra törekcsenek a parasztok, hogy papjaikat beültessék egyes kisebb, de szabad választás alatt álló hivatalokba.

A. Kozarev, a Kommunista Fialatok főtökára a párt hivatalos lapjának, a Pravdának 1937 április 13-iki számába cikket írt e jelenségekkel kapcsolatosan:

Óva int attól a könnyelmű nézettől, hogy a vallásosság már csak a vénasszonyok között tengődik; ellenkezöleg: ma már a munkásság közé is behatoltak a vallásos törekvésök s még több hívet szereztek a fiatalok között, mindenképp nem kívánatos az istenellenes propaganda enyhítése. Szamara tartományban eddig 325 templom állt nyitva,

zárva volt 1173. De 1935-ben hatvan kérvény érkezett a hatóságokhoz új templomok engedélyezése végett, 1936-ban pedig háromszázharminc-hat kérvény újabb háromszáz templom engedélyezése miatt. Egyre szaporodnak az illegális templomok is, akárcsak a keresztelesek száma is. Például idézi Bynga falut (Kirovográd-kerület, Szverdlov járás), melynek lakói mind gyakrabban fordulnak a paphoz: 1936 februárjától májusig hatvan keresztelek történt s 43 embert temettek el egyháziilag; Szapszkoje faluban, mely a híres Sztalin-kolchozhoz tartozik, 1936-ban hirtelen megnőtt az egyházi esketések száma: 1935-ben ötvenegy esküvőből harmincegy volt egyházi, 1936-ban már huszonhatból huszonegy.

A kommunista Fialatok-Komszomol-lapja, a Komszomolszkája Pravda hasonlóképp panaszkodik:

Az istenellenes pionírok gyűlésein már nem emlegetik gúnyosan a „pópákat“, de régi nevükön, tisztelettel emlegetik az egyháziakat. Sok helyütt az elemi s középiskolák, de még a technikai szakiskolák növendékei is, fiúk, lányok egyaránt, a templomok kórusain énekelnek buzgón s rendszeresen az istentiszteletek alatt. Az utóbbi időben egyre jobban kihál a régi művelt atheizmus; a vallásos agitáció az utóbbi időben még az ipartelepekre is bejutott s jóval erősebb, mint a kommunista agitáció, amiről különben a Pravda, a párt hivatalos lapja is eleget panaszkodik.

Ha hitelt is adunk ezen aggódó hangoknak, nem szabad elfelednünk, hogy ugyanekkor az istentelen agitációnak óriási eszközök állnak rendelkezésére; működése méreteiről áttekintést adhatnak a következő adatok:

A bezbozsnyikoknak két nagy folyóiratuk volt, a Bezbozsnyik és az Antireligioznyik. Rengeteg vallásellenes fölvilágosító előadást tartottak, az összes vallásokat gúnyoló maskaradékat vonultattak föl, főleg farsang idején, terjesztették a „természettudományos műveltséget“ s az egyéb helyes tudományos „nézeteket“, főleg a darwinizmust a nép között. 1936-ban is még 1,200.000 istenellenes levelezőlapot küldtek külföldre; 3,800.000 atheista könyvet, füzetet, folyóiratot szórtak szét 43 országban; 600.000 rubelt fordítottak egyéb propagandára; 1937 januárjától júliusig máris négymillió nyomtatványt osztottak szét s egymillió atheista könyvet osztottak szét gyermekek között. Főképp a fiatalok istenellenes nevelése okoz súlyos gondokat. Az Antireligioznyik szerint rosszul nevelik istenellenesen a gyermekeket, túlságosan is hat rájuk az otthoni környezet, a szülők még ma is templomba viszik gyermekeiket s kioktatják őket a szertartásokban való részvételre. A Komszomolszkája Pravda fölpanaszolja, hogy 1936 húsvétján Borovice faluban Chorobrij iskolaigazgató hazaküldte a klubból az ifjúságot, most nem lesz tánc, nehogy sértsék a többi lakos vallásos érzületét; erre becsukták a klubot — s az egész ifjúság templomba ment. . . Jaroslavszkij, a bezbozsnyikok elnöke is intette a fiatalokat: harcoljatok a pópák, a vallás s általában minden ellen, amit a vallás fölhasznál a munkásosztály ellen. Az Izvjesztija elszörnyed: Moszkvában a szülők 60%-a ma is megkeresztelteti gyermekeit. Főlelegették az istenellenes küzdelem hősi korszakát, mikor az első NÉP .-terv idején, körülbelül 1928-ig, sorra bezárták a templomokat s istenellenes múzeumokat, mozikat, előadótermetek, klubokat csináltak belőlük. 1929-ben jött ki a híres rendelet, mely szerint büntetendő minden szülő, aki oly irányban hat közre, hogy gyermekei látogassák a templomot s büntetendő a szülő, aki imádkozni tanítja gyermekét. . . Már eddig is tilos volt a gyermekek vallásos nevelése 18 éves korukig. . . Egymásután bezáratták a templomokat, ily ürügyekkel: a községben nincs mozi, a mozi s a klub számára nincs más alkalmas helyiség, a templom útjában áll a fejlődő forgalomnak s ekkor a bezbozsnyikok előterjesztésére a hatóság lebontatta a templomot. Moszkvában a városi tanács összeállította a lebontandó templomok jegyzékét. Egymásután kobozták el a harangokat. A lakásokból erőszakkal kihurcolták a szent ikonokat és az utcák

során máglyán égették el azokat. A Rabocsája Moszkva című lap 1929 júliusában így írt: pótoljátok mozikkal, színházakkal, tánctermekekkel a templomokat; cseréljétek föl vallásos utalású neveteket másra, ahogy meg szokás változtatni az utcák, városok nevét... A Rabocsája Moszkva különben is nagy súlyt helyezett a fiatalok „megagitálására“ s arra buzdított, hogy a felnőttek vallásos előítéletei ellen az ifjú nemzedéket kell harcba vinni, Agitációjának hatása alatt ilyen leveleket kapott: 1929 karácsonyán egy öntudatos hét éves bezbozsnik lelkesen tiltakozik a fáknak karácsonyfa céljára való értelmetlen kiirtása és egyéb karácsonyi előítéletek ellen; más öntudatos ifjú bezbozsnikok leveleikben erőlyesen követelik, hogy a karácsonyi ajándékokra kidobott pénzt inkább adják oda az államnak gyárak, kórházak, iskolák, általában az ötéves terv céljaira. .. Dimitrov, a Komintern főtitkára, a vallásellenes hadjárat új vezére Nyugat-Szibériában — mely részek eddig a távolság miatt aránylag érintetlenek voltak — egész csomó templomot záratott be, Tobolszkban trockijista propaganda címén 30 lelkészt tartóztatott le s kivégeztette Arzénius nyugatszibériai püspököt — a Tuchacsevszkij marsallal való állítólagos összejátszás miatt... Ugyancsak Dimitrov vezette a vörös hadsereg legutóbbi atheista kurzusát s itt úgy nyilatkozott, hogy az istenellenes harc egész ellentétes oldalról, a nyugateurópai újpogányságtól váratlan s jelentős segítséget kapott. .. 1937 február 22-én a vörös hadsereg húsz éves fordulóján, huszonnégy új repülőgépet avattak föl, melyeket az istenellenes gondolat jeles alakjainak neveiről neveztek el s melyekhez a Bezbozsnikok Szövetsége egymaga hatmillió rubellel járult hozzá. Miközben a hatóságok fölháborodva vették tudomásul, hogy vidéken a fölháborodott hívők huszonkét tapintatlan s erőszakos bezbozsnikot agyonverték, Jezsov népbiztos, a GPU vezére kijelentette: az állam legfontosabb feladata a vallásellenes küzdelem ...

Közben a bezbozsnikok panaszkodnak is — úgy érzik, lankad az állami támogatás:

Az Izvjesztija 1936 május 10-i cikke megállapítja, hogy négy év előtt még ötmillió bezbozsnik volt; Pesztunovics, a Bezbozsnikok Szövetségének tanácstagja számukat nem becsüli többre kétfélmilliónál; Olescsuk központi titkár még ezt a számot is túlzottnak tartja. Az Izvjesztija szerint szétesőben van a bezbozsnikok egész szervezete; tizenhat körzetben már formailag sem létezik. Nem neveltek jó és elég utánpótlást a fiatalokból. Nem elég az istenellenes szavak szajkózkodása. A bezbozsnikok legtöbbje analfabéta, akik a vallásellenes fölvilágosító munkából mitsem értenek, csak a frázisokat szajkózzák s így a szövetség nem tud konkurrálni a pópákkal. Állam és párt, panasolta az Izvjesztija, ignorálták a vallásellenes harcot. A központi titkárság is csak négy hónapja jött rá, hogy új tervet kéne készítenie az egyre növekvő vallásos veszély ellen — de a földattal megbízott Nikolájevna elvtársnő meg se mozdul. A szakszervezetek klubjának központi vezetősége is elzárkózott az istenellenes fölvilágosító előadások bevezetésétől; a közoktatásügyi népbiztosság is legutóbb öt istenellenes múzeumot likvidált s föloszlatta az istenellenes propaganda központi intézetét, mely harmincezer fiatal szakszerű istenellenes neveléséről gondoskodott, egyben megszüntette az istenellenes diapozítívek készítését is ...

Sztálin „tisztogató“ munkája során sorsát a Bezbozsnikok Szövetsége sem kerülhette el, lévén gyűlhelye a forradalom régi intellektueljeinek, akik Sztálin szemében a legellenszenvesebb elem. Előbb vizsgálóbiztost rendeltek ki élére, majd meg trockijista propaganda s titkos szervezkedés miatt teljesen beszüntették működését. Itt is beigazolódott Sztálin történeti szerepe; a régi, intellektuális forradalmi irány maradványainak teljes, véres eltakarítása.

Ez a legutóbbi fordulat azonban korántsem jelentheti a kormány vallási politikájának megváltozását. Még mindig Lenin régi alapelvei az irányadók itt a vallások elleni harcról. Az új szovjetalkotmány

124. §-a szerint minden szovjetpolgárt megillet a teljes vallás- és gondolatszabadság; de ugyanekkor a hatalom változatlanul a kommunista párt kezében maradt s változatlanul főnnáll az az 1929 április 8-ikán kelt rendelkezés, mely szerint az egyházaknak a szigorúan vett vallási funkción kívül minden tevékenység tilos; nem fejthetnek ki hitbuzgalmi s térítői propagandát, szociális, karitatív és tanítói munkát, nem segíyezhetik anyagilag tagjaikat.

Ennek a szűk s szomorú életnek kezdetei 1917-re, a második (novemberi) forradalom idejére mennek vissza. A cári hatalom megszűntével 1917 augusztusában újra föléledt a Nagy Péter óta, kétszáz-tizenhét év szünetelő patriarchal méltóság. A bolsevik kormány első tetteinek egyike az egyházi vagyon elkobzása volt. Erre Tichon patriarcha pásztorlevelet adott ki a kormány s a bolsevikiek ellen, híveinek megtiltotta a velük való kapcsolatot. A kormány erre 1918 január 3-án két dekrétumban az egyház és állam szétválasztásával felelt. A patriarcha erre újra híveihez fordult; de hívei ekkor már ott voltak Lenin körül s hasztalan rendelt el imákat, búcsúkat, körmeneteket a kormány ellen. Viszont erre a kormány a templomok tömeges bezáratásával felelt. A permanens világforradalmi hit lelkadésával s a belső konszolidáció kezdetén a kormány a nyugalom érdekében kiegyezett a patriarchával: engedélyezte a hitközségek zárt gyűléseit, az egyház épületeiben való vallásoktatást. A patriarcha viszont új köriratában híveit s püspökeit a kormány iránti engedelmességre intette: csak akkor s addig álljanak ellene, míg az új rendszer a keresztény hitet, morált s általában a jó erkölcsöt veszélyezteti, különben kövessék a kormány rendeleteit. Tichon még egy jó szolgálatot tett a kormánynak. Külföldön az emigráns püspökök „legfőbb egyházi tanácsot“ alakítottak s Tichon elítélte ennek határozatait. Hosszas tárgyalások után elérte: a kormány garantálta a templomok biztonságát s valóban meg is óvta művészi értékük miatt az egyházi kincseket, melyeket az új népi szellem már újra az orosz múlt drága ereklyéinek tekintett. S ha akkorra már az egyház élete némiképp biztosítottnak is tetszett, mégis sorra kellett a forradalmi törvényszék elé állania papjainak. Tichon patriarcha is ott van a vádlottak között s önmagát vádolja, mint ez már Oroszországban szokás, ellenforradalmi tevékenységgel; de nem lesz osztályrésze mégsem a vértanúság; a kormány ekkor már azt mondja, hogy óvakodik új mártírok szerzésétől; így hát Tichont is a doni kolostorba zárják; ott is hal meg, 1925-ben.

A kormány tehát nem szerez az egyháznak újabb mártírokat. De Tichon halála után nem engedi meg újra a patriarchai szék betöltését. Tichon utóda, Pjotr Krutickij már csak a „patriarchal szék őre“ címet viselheti; 1937 januárjában hal meg „ismeretlen körülmények“ között. Ugyanekkor viszont a hivatalos körök pártolják az egyházszakadást, mely Tichon halála után bekövetkezett. Különféle új „egyházak“ alakulnak a tradicionális, történeti pravoszláv egyház ellen, a kormány örül a veszekedésnek s lapjai humorosan kommentálják az „egyházak“ viszályának fordulatait. Így züllesztik a keresztény egységet a szovjetnek hűséget fogadó „élő egyház“, a „hitvalló egyház“, az „újjászületett egyház“, az „apostoli egyházi közösség“. 1937 elején,



Pjotr Krutickij halála után e töredékek újra egyesülnek, hangoztatják a szovjet iránti lojalitást s ugyanekkor úgy a pravoszlávba tradicionalizmus, mint az egyre erősödő katolicizmus elleni harcra buzdítanak: a szovjetköröknek e kirohanások kellemesek, hiszen régóta nyugtalanítja őket XI. Pius pápának az orosz ügyek iránti érdeklődése s a szenvedő orthodox egyház iránti atyai jóindulata. A belül szétszakadt orosz kereszténység pásztor nélküli nyáj most, sok vezetője hűséget hirdet Sztalinék iránt s hangoztatja Sztálin Istentől való küldetését, személye és sikere fölött Isten áldása pihen... A szerzetesek sok helyütt folytatják régi iparukat, amit űzték azelőtt is, kiérdeklődik itt-ott az ötéves terven dolgozó kormány dicséretét: ők állítják elő a szovjetpezsgőt s a híres orenburgi textíliákat. Emellett természetesen tovább irtják és gyilkolják a papokat és a még megmaradt püspököket.

Az orosz egyház így nemcsak megaláztatok, de meg is rontatott. S ha az orosz népi tudat nagy lendületet vett, nem lehet teljes ez a vallásos restauráció nélkül. Hogy ennek el kell következnie, természetesen a ma uralkodó kommunista uralom bukásával, vagy azzal egyenértékű egykori teljes átalakulással, mutatják az egyház iránti egyre megértőbb értékelések s a nép öntudatlan vallásos szükséglete; vallás nélkül az orosz nép s az orosz gondolat el nem képzelhető; az orosz nemzeti tudatot a vallás nevelte föl az orthodoxia homályos messzi századain s az új népi-nemzeti tudat sok jelensége ismét visszafelé utal a vallás orosz történeti funkciója felé.

GOGOLÁK LAJOS